

Професійно-творчий портрет викладача вищої школи з позицій науковців і студентів

Жовтан Людмила Василівна

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Більшість студентської молоді сприймає викладача як непересічну постать та пов'язує своє зростання (професійне й особистісне) з його індивідуальністю. У процесі навчання у студентів формується уявлення про „образ” викладача, який від курсу до курсу змінюється, узагальнюється та збагачується новими рисами. З уявленням про цей „образ” студент співвідносить свою поведінку та дії у різних ситуаціях навчальної діяльності, оскільки специфіка освітнього процесу у вишах як ніде припускає активну трансляцію якостей викладача на більшість студентів. Саме особистість викладача, ставлення до своєї справи, рівень майстерності зумовлюють у студентів потребу в знаннях, бажання глибоко й досконало вивчати певну дисципліну. Під час безпосереднього контакту викладач впливає на студентів не лише своїми знаннями, а й властивими йому світоглядом, життєвим досвідом, рисами характеру, виявом емоційно-вольової сфери тощо.

Проведені науковцями дослідження свідчать про те, що професійна діяльність викладача вишу потребує певних особистісних, професійних, соціальних, психологічних якостей та педагогічних здібностей. Зокрема, до системи професійно важливих якостей його особистості відносять такі: когнітивні, організаційно-конструкторські, регулятивні, комунікативні, морально-етичні та емоційно-вольові.

Для підготовки конкурентоспроможних на міжнародному ринку фахівців та високоморальних особистостей викладачі вищої школи повинні володіти певною низкою якостей. Ми ж у своїй статті переслідували ціль порівняти уявлення про сучасного викладача вишу й, відповідно, вимоги, що висуваються до нього, з двох позицій: науковців і студентів.

Розглядаючи ставлення до цього питання в психолого-педагогічній літературі, нами до уваги було взято погляди низки науковців, таких, як Г. Акопов, О. Гульбс, Н. Павелко, С. Сгадов, Ю. Шафігулліна та ін. При цьому спектр професійно важливих якостей, отриманий нами, виявився досить широким. Серед них науковці називають такі якості:

- знання свого й суміжних предметів (за умови не просто викладання їх, а використання як матеріалу науки для розумового й професійного розвитку студентів);

- захопленість своїм предметом; уміння передати знання іншим, розвивати інтерес до свого предмета;

- уміння обґрунтовано обирати методи, засоби й форми навчально-виховної роботи в сучасних умовах; творчий підхід до навчальних занять;

- інтелектуальні якості: різнобічна ерудиція (володіння ґрунтовними знаннями з економіки, політики, філософії, літератури, мистецтва, досягнень науки й техніки); високий рівень загальної культури; гнучкість і неординарність мислення, ясний виклад своїх думок; уміння прийняти точне рішення;

- уміння аналізувати природу досягнень і недоліків у професійно-педагогічній діяльності, досвід інших викладачів з метою узагальнення й переносу ефективних форм, методів і прийомів навчання у власну практику;

- володіння державною мовою; знання однієї з іноземних мов;

- культура й техніка мови; лексичне багатство;

- морально-етичні якості: працездатність, самостійність, допитливість, комунікабельність, „відкритість до нового”, рефлексія, тактовність, моральна стабільність, розвинуте почуття відповідальності, чесність, простота й скромність, справедливість у стосунках зі студентами й колегами;

- емоційно-вольові якості: почуття гумору, оптимізм, життєрадісність; артистизм; сила волі, витривалість, урівноваженість, стійкість, цілеспрямованість, переконаність, рішучість, сміливість; соціальна активність, ініціативність; дисциплінованість, самовладання, самоконтроль, вимогливість

до себе й інших; послідовність; здатність до гальмування у поєднанні зі швидкою реакцією, винахідливістю й емоційною рівновагою;

- психолого-педагогічні якості: знання педагогіки й психології (зокрема, студентської), теорії управління в освітянських колективах, основ педагогічного менеджменту; уміння ставити педагогічні цілі й визначати задачі навчально-виховної діяльності за рівнем навчальності й вихованості студентів; організаційні здібності; уміння оперативно приймати рішення та знаходити відповідні засоби педагогічної дії на навчальну діяльність студентів; уміння ефективно здійснювати навчально-виховний процес, підтримувати дисципліну, контролювати роботу студентів та взаємодіяти з ними; уміння проектувати розвиток особистості й колективу, результати навчання й виховання; педагогічний такт; педагогічна спостережливість і уважність;

- педагогічна вираженість – чутливість і спостережливість до психічного життя студентів, здатність інтуїтивно виділяти з навколишнього середовища навчально-виховні факти та педагогічно їх інтерпретувати;

- натхнення та інтуїція;

- добре здоров'я: розвинутий голос, добрий зір, здатність довго стояти, багато ходити, вільно й легко рухатись.

Крім того, дослідники вважають, що для вчителя повинен бути властивий „розумний” консерватизм як поєднання рис індивіда з певною інерційністю психічної діяльності, яка водночас не перешкоджає інноваціям [4].

Ціла низка науковців серед важливих психологічних компонентів педагогічної діяльності викладача виокремлює його позицію, зміст якої полягає у ставленні до студентів. Так, з точки зору Н. Дятленко [3], дуже важливо, щоб викладач був переконаним у тих позиціях, які він транслює студентам, та стимулював їх до пошуку „болючих точок” проблеми та способів її вирішення.

Г. В. Ложкіним виділено декілька позицій викладача:

- педагогічного авторитету (базується на заслуженому визнанні);
- незаперечного авторитету (веде до нав'язування своєї думки);
- ізольованості (здійснення педагогічної діяльності при власній

невпевненості, не за покликанням, а з інших міркувань);

- помилкового авторитету (створюється маніпулятивним шляхом).

Безумовно, що тільки позиція педагогічного авторитету визначає успішність педагогічної взаємодії, оскільки є привабливою для студентів. Притаманні їй індивідуально-психологічні особливості викладача (високі моральні якості, оптимізм, гуманізм, доброзичливість, зацікавлена товариськість) виявляються у його поведінці, а також у ставленні до предмета, який він викладає, до студентів та інших викладачів [1].

В. А. Федчик [5] виділено декілька типів сучасних викладачів:

1) *Діловий*: добре знання предмета, варіювання досить широким набором методичних прийомів, гранична раціональність, орієнтація на „норму”, авторитарність у керівництві поряд з умінням тверезо оцінити аудиторію та її можливості, обмеженість емоційного контакту зі студентами, суворе дотримання всіх необхідних правил і розпоряджень.

2) *Педант*: гіпертрофоване прагнення дотримати правил офіційного характеру; більш нижчий авторитет у студентів. Первинність по відношенню до всього, що регламентує поведінку викладача й студентів, вторинність відносно останніх. Необов'язкова зацікавленість до предмету навчання, проте прагнення до сумлінної передачі студентам всього, що викладач знає.

3) *Формаліст*: відсутність зацікавленості стосовно предмету й студентів; повна байдужість до реальних підсумків своєї роботи; дотримання усталених традиційних і формальних правил; спрямування основних зусиль не на досягнення цілей навчання, а на добрі зовнішні показники; намагання завоювати у студентів авторитет за рахунок формального становища як керівника.

4) *Ентузіаст*: щире захоплення своїм предметом; творче ставлення до роботи; прагнення захопити студентів своїм предметом; не лише передача студентам певного набору знань, умінь, навичок, але й прагнення розширити їх кругозір у рамках предмета; добрий емоційний і діловий контакт зі студентами.

5) *Фанатик*: підвищена захопленість предметом, отже, відрив від

реальних умов навчального процесу; орієнтація лише на свої особисті інтереси; надмірне ускладнення матеріалу; пред'явлення завищених вимог до студентів.

б) *Артист*: самодемонстрація не знань або умінь вести заняття, а своєї дотепності, зовнішності, чарівливості тощо.

Ми ж вважаємо, що найефективнішим буде викладач ділового стилю з найкращими рисами ентузіаста й артиста.

Дещо відрізняються уявлення про сучасного викладача вишу з позицій сучасних студентів. Опитування їх засвідчують, що серед характерних рис, притаманних найкращим викладачам, студенти, передусім, вказують на їх професійні знання. Стосовно інших якостей, то тут думки студентів розходяться. У ході досліджень, проведених Є. Голобородько, Н. Чалих, А. Котовою, Н. Гапон, М. Дубняк та ін., з'ясовано, що студенти цінують у викладача такі якості:

- глибину знань; ерудицію;
- уміння доступно й цікаво викласти новий матеріал;
- творчий підхід до викладу своєї дисципліни; уміння цікаво й змістовно проводити навчальні заняття; прагнення до самовдосконалення й творчості у повсякденній праці;
- уміння викликати цікавість до здобуття знань, стимулювати студентів до самостійного виконання досить складних завдань;
- педагогічну й методичну майстерність;
- повагу до студентів, здатність їх любити;
- щирість, доброзичливість, товариськість, людинолюбство, уміння зрозуміти іншого;
- вимогливість;
- почуття такту;
- яскраву індивідуальність.

При цьому, як зазначають науковці, суб'єктивні оцінки студентів та їх вимоги до викладача зростають від курсу до курсу.

Стосовно ж рівня стосунків між викладачами й студентами, то останні

віддають перевагу довірливому (30 %), невимушеному (30 %), захоплюючому (25 %) та неформалізованому (15 %) спілкуванню з боку викладачів [2].

Не менш охоче студенти пишуть про зовнішній вигляд викладача. Думки з цього приводу розподілились так: майже половина опитаних (45 %) вважає, що викладачі мають одягатися зі смаком; приблизно стільки ж (40 %) віддають перевагу класичному одягу; лише для 10 % респондентів головним у одязі викладача є акуратність і стриманість, а 5 % хотіли б бачити на викладачеві одяг з елементами національного стилю [2].

Нами теж було проведено деякі дослідження з цього питання. Для цього для анкетування було залучено понад 200 студентів нашого університету 1–5 курсів різних напрямів підготовки.

Так, кожний п'ятий з опитаних (18,8 %) успіх у вивченні дисципліни у першу чергу пов'язує з системою роботи викладача. Майже половина респондентів відмінною називає лекцію, на якій викладач, перш за все, має гарний контакт з аудиторією, кожний п'ятий опитаний (19,5 %) віддає перевагу досконалому володінню викладачем навчальним матеріалом, 13,5 % вважають головним, щоб викладач володів яскравою, емоційно наповненою мовою.

На питання, що, перш за все, має бути властиве першокласному викладачеві, думки респондентів розподілились таким чином:

- відмінна психолого-педагогічна підготовка – 22,9 %;
- відмінна методична підготовка – 20,9 %;
- високий рівень комунікабельності – 17,9 %;
- відмінна спеціальна підготовка – 11,9 %;
- легка адаптація до інформаційного простору – 11,4 %;
- високий рівень загальної ерудиції – 8 %;
- естетичний вигляд – 4,5 %;
- високі моральні якості – 2 %.

Самими значущими рисами характеру, які обов'язково мають бути у гарного викладача, студенти називають такі: почуття гумору (27,2 %), чуйність і тактовність (19,2 %), витримка (13,1 %). Кожний п'ятий респондент вважає це

не важливим, головне, щоб викладач був гарним спеціалістом. Серед рис, які не повинні бути у викладача, студенти найчастіше називають такі: грубість (27,3 %), безтактність (26,9 %), лицемірство (21,8 %).

Отже, проведені нами дослідження показують, що професійна діяльність викладача вишу потребує певних якостей і здібностей. Зважаючи на те, що педагогічна взаємодія – двобічний процес, дуже важливим є урахування викладачами оцінки студентами й науковцями особистісних якостей педагога. У той же час проблема становлення особистості в професійній діяльності не може бути зведена до проблеми формування професійно-важливих якостей, оскільки вимоги сучасного виробництва до людини можуть поглинути індивідуальні характеристики особистості. Лише вихід за рамки конкретних ситуацій надихає особистість до постійного самовдосконалення.

Література

1. Винославська О. Проектування інноваційної діяльності як складова педагогічної майстерності викладача вищої школи / О. Винославська, Г. Ложкін // Вісник Львівського університету. – Серія педагогіки. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 1. – С. 48–56.
2. Гапон Н. Викладач очима студентів / Н. Гапон, М. Дубняк // Вісник Львівського університету. – Серія педагогіки. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 1. – С. 106–113.
3. Дятленко Н. М. Діалогічна взаємодія викладача та студента з позицій педагогічної етики / [Електронний ресурс] / Н. М. Дятленко. – Режим доступу до статті: <http://www.ippo.org.ua/files/menu2>
4. Сгадов С. Готовність викладача до інноваційної діяльності як компонент його організаційної культури / С. Сгадов // Вісник Львівського університету. – Серія педагогіки. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 2. – С. 67–73.
5. Федчик В. А. Соціально-психологічні особливості роботи викладача [Електронний ресурс] / В. А. Федчик. – Режим доступу до статті: www.rusnauka.com/18_NIN_2007/Psihologia/22835.doc.htm.